

Fra Helga Hernes til #metoo

From Helga Hernes to #MeToo

Cathrine Holst

Professor, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo

cathrine.holst@sosgeo.uio.no

Sammendrag

Kommentaren tar for seg fire trekk ved det Helga Hernes kalte «det kvinnevennlige sosialdemokratiske medborgerskapsidealet»: dets brodd mot liberalismen, vekten på politisk deltagelse og sosiale rettigheter, og ideen om det politiske fellesskapet som et verdifelleskap. Vekten legges på forholdet mellom dette idealet og utviklingstrekk i norsk likestillingspolitikk. Kommentaren tar også opp hvordan #metoo kan forstås i lys av sosialdemokratisk feminisme og andre retninger innenfor feministisk teori. Særlig drøftes styrker og begrensninger ved en radikalfeministisk forståelsesramme.

Nøkkelord

#metoo, sosialdemokrati, Helga Hernes, feminisme, medborgerskap, politisk filosofi, norsk likestillingspolitikk

Abstract

The article elaborates on the four central features of «the women-friendly social democratic citizenship ideal» as depicted by the Norwegian political scientist and social democratic thinker Helga Hernes: anti-liberalism, the emphasis on both political participation and social rights, and the idea of the polity as a community of shared values. Particular emphasis is put on the relationship between this citizenship ideal and developments in Norwegian gender equality policy. The article also discusses how #MeToo could be understood in light of social democratic feminism and other branches of feminist theory. The significance, and limitations, of radical feminism, are given special consideration.

Keywords

#MeToo, social democracy, Helga Hernes, feminism, citizenship, political philosophy, Norwegian gender equality policy

Statsviteren Carol Pateman (1989) har skrevet om et feministisk dilemma hun kaller «Wollstonecraft's dilemma», etter filosofen Mary Wollstonecraft. For kvinnelige tenkere arter dilemmaet seg gjerne på følgende måte: Hvis de skriver for mye om kvinners situasjon spesielt, blir tenkningen deres betraktet som partikulær, begrenset og partisk; den bærer ikke utover egen gruppe og «kvinners perspektiv». Hvis kvinnelige tenkere derimot legger kjønn til side, og skriver om samfunn og politikk uten å trekke kvinners ståsted inn i særlig grad, kan sjansen være større for at det de har å komme med får passere som «universelt», som noe som gjelder og angår alle. Det blir plutselig «tenkning», og ikke bare «kvinnelig tenkning». Prisen for å få innpass i universaliteten, er imidlertid å legge vesentlige trekk ved kvinners erfaringer og situasjon til side, og universalitet, eller det som får passere som det, blir da, ifølge Pateman, en falsk universalitet. Alle er ikke med på likefot.

Vi er ikke hinsides Wollstonecrafts dilemma i academia og intellektuelt liv i dag. Dette er verdt å minne om i resepsjonen av Helga Hernes' bidrag. Hernes (1987) oppfant «statsfeminismen», og er en betydningsfull kvinnepolitisk ideolog, men nettopp dette, at hun alltid har tenkt inn kvinners ståsted i alt hun har bedrevet, gjør virksomheten og tenkningen hennes mer relevant og mer universell enn den ellers ville vært. Hernes må ikke plasseres i en «nisje» for kvinnespørsmål og kjønnsperspektiv, fordi dette selvsagt ikke utgjør noen nisje, men stadig vekk er en hovedsak og det det handler om. Helga Hernes er feminist, naturligvis, men samtidig ikke noe mindre enn en av sin periodes viktigste sosialdemokratiske tenkere.

Som ung akademiker ble jeg opptatt av Hernes' analyse av det hun i sine statsfeministiske essays omtaler som «det sosialdemokratiske medborgerskapsidealet» som har, som hun den gang skrev, et «kvinnevennlig potensial». Jeg diskuterte dette idealet flere steder (for eksempel Holst 2002, se også Holst 2018), inkludert i et av kapitlene i doktoravhandlingen min, og var så heldig å ha Hernes som en skarp, men storsinnet opposent.

I det følgende skal jeg returnere til det sosialdemokratiske medborgerskapsidealet som Hernes formulerte det for drøyt tretti år siden. Hun tar som få dette idealet, slik det da var virksomt i skandinaviske sosialdemokratier, på kornet, og hun kobler det på en nyskapende måte til diskusjoner i politisk filosofi. Hva med i dag? Ser vi det samme idealet virke? Det jeg skal vektlegge her, er noen betydelige endringer i likestillingspolitikken idégrunnlag i Norge siden slutten av 1980-årene. Materialet mitt er offentlige utredninger innenfor likestillingsfeltet. Det har vært mange viktige slike de siste årene, for eksempel Likelønnskommisjonen (NOU 2008:6), Likestillingsutvalget eller Skjeie-utvalget, etter leder Hege Skjeie (NOU 2011:18 og NOU 2012:15) – der jeg også selv var medlem – og Barnefamilieutvalget, eller Ellingsæter-utvalget, ledet av Anne Lise Ellingsæter (NOU 2017:6).¹

Noen vil kanskje si at skiftene jeg identifiserer i likestillingspolitisk tilnærming, ikke skal ses på som endringer av sosialdemokratiske medborgerskapsidealer, men som utviklings-trekk utenfra sosialdemokratiet selv, og som truer det. Jeg tenker heller at et sosialdemokrati som vil seg selv vel, tar dette nye, i hvert fall en hel del av det, til seg og gjør det til sitt eget. Jeg er også ganske sikker på at det vil være i Hernes' ånd.

Hernes' anno 1987 formulerte fire karakteristiske trekk ved det sosialdemokratiske medborgerskapsidealet som det hadde utviklet seg i Skandinavia. Det var for det første noe forskjellig fra og mer enn det klassiske liberale medborgerskapsidealet – og det hadde hun helt rett i. Liberalismen, i hvert fall en del varianter av den, setter grenser for staten når det gjelder innblanding i økonomi og fordelingsspørsmål, i skarp konflikt med en sosialdemokratisk tilnærming. En del liberale filosofer har også dratt grenser for stat og politikk ved privat-sfæren definert som familieliv og intime relasjoner på måter som sosialdemokratiet gikk på tvers av, blant annet gjennom utviklingen av en omfattende familie- og omsorgspolitik.

Liberalisme kan imidlertid bety mye forskjellig, og i en del henseender er sosialdemokratiske og liberale medborgerskapsidealer mer nært beslektet enn motpolarer (se for eksempel Nussbaum 1990, 2011). For eksempel er et viktig liberalt krav til staten at borgerne sikres individuell autonomi, herunder negativ frihet og et privat handlings- og ytringsrom. Dette vesentlige hensynet snøftes i sosialdemokratiet av og til bort som et overfladisk og høyre-ideologisk krav om «valgfrihet», men det er selvfølgelig mer avgjørende enn som så. Ser vi til likestillingsutredningene, vil jeg si at de generelt har gått mot en sterkere og mer eksplisitt vektlegging av frihetskrav og individhensyn. Et nærliggende eksempel er Skjeie-utvalgets forslag til styrking av grunnrettigheter og diskrimineringsvern. Et annet viktig liberalt krav er at offentlig politikk skal bli uttrykkelig begrunnet, og rettfærdiggjøres på måter som gjør at politikken kan aksepteres som rimelig og legitim blant borgere med ulike verdisett og ideer om det gode liv (se Rawls 1993 for en klassisk formulering). Heller ikke dette begrunnelses-

kravet har alltid blitt gitt den vekt det fortjener innenfor sosialdemokratisk ideologi, men igjen, går vi til de nyere likestillingsutredningene, er det slående hvordan disse tar begrunnelseskrav av denne type på et større alvor. Et eksempel er bakgrunnskapitlene i Ellingsæter-utvalgets rapport. Her er tilstrebet en åpen og argumenterende form også når det gjelder underliggende antagelser og valg av mål og kriterier. Dette er gjort på en måte som en del utredninger på andre politikkområder kan ha noe å lære av.

Det andre trekket ved det sosialdemokratiske medborgerskapsidealet som Hernes vektla, var samfunnsmessig deltagelse. Det er da også en viktig del av den sosialdemokratiske selvforståelsen at sosialdemokratiet er en variant av deltagerdemokrati (se også Engelstad m.fl. 2018). I praksis har det feministiske deltagerdemokratiet i Norge blant annet kommet til uttrykk som et mangefasettert kvoteringsregime (se for eksempel Teigen 2003). Kvotering er et omdiskutert virkemiddel, og noen av de norske ordningene har vært vanskelig å innpasse EUs regler om likebehandling (Ketscher 2019). Jevnt over er det imidlertid ingen stor motstand i befolkningen mot å bruke kvotering når det trengs. Når det gjelder politisk deltagelse generelt, vil nok mange i dag tenke at det springende punktet ikke er om deltagelse er «viktig» eller ei, men hvor inkluderende politiske prosesser er i praksis, og, fra et kvinnepolitisk perspektiv, hva fortsatte kjønnskjevheter kan skyldes. Et spørsmål er for eksempel hvordan det kan ha seg at mange samfunnseliter er såpass mannsdominerte etter år med velferdsstat og likestillingspolitikk.² Et annet spørsmål er hva det kan bety at feministisk styring «ovenfra» er i dialog med og formes av «feminisme nedenfra», som Hernes anno 1987 formulerte det, i en situasjon der den organiserte kvinnebevegelsen står relativt svakt (Skjeie 2013).

Det tredje trekket ved det sosialdemokratiske medborgerskapsidealet Hernes utbroderte var den sosiale dimensjonen. Sosialdemokratiet omfordeler, står last og brast ved velferdsstaten med en kjerne av universelle ordninger, og sikrer alle grunnleggende sosiale rettigheter og materiell trygghet. Dette er åpenbart også en viktig side av sosialdemokratiet fortsatt, hva det forstår seg som og vil være. Hva dette nærmere skal bety, er imidlertid et spørsmål som er mer åpent for fortolkning og strid enn hva som har vært tilfelle. Hvordan best ta vare på og utvikle det sosiale medborgerskapet? Her reiser de nye likestillingsutredningene diskusjoner som fortjener mer oppmerksomhet. Et eksempel er Likelønnskommisjonens drøfting av om likelønn best oppnås innenfor rammene av frontfagmodellen som vi kjenner den, eller om det trengs nye forhandlingsmodeller og en mer aktiv bruk av rettsmediet. Et annet eksempel er Ellingsæter-utvalgets forslag om behovsprøvd barnetrygd i kombinasjon med gratis barnehager der innramningen er en diskusjon av hva den sosialdemokratiske velferdsstatens universalisme egentlig impliserer. Hva om vi erstatter universelle ytelser med flere universelle tjenester?

Sist, men ikke minst, skrev Hernes, er det skandinaviske sosialdemokratiet et etisk fellesskap og et identitetsfellesskap med nasjonen og nasjonalstaten som ramme. Også dette er hos henne pregnant formulert og fanger sosialdemokratiet inn slik det var i den såkalte «gullalderen». Dette har imidlertid selvfølgelig blitt adskillig mer sammensatt, noe også Hernes (2013) selv vektlegger. Én ting er at mennesker også utenfor Norges grenser kan ha rettfærdige krav som forplikter oss. En annen ting er det økte kulturelle mangfoldet innenfor Norges grenser som gjør at likestillingspolitikk må utformes og legitimeres innenfor et fellesskap der det vi har til felles er mindre, eller i hvert fall mindre opplagt, enn før. Sist, men ikke minst, formes i dag norsk likestillingspolitikk også gjennom internasjonal rett og gjennom prosesser for spredning av forskning og «beste praksis» over landegrensene. Et eksempel er hvordan den nordiske likestillingsmodellen påvirkes av europeisk integrasjon, samtidig som normer og politikk på likestillingsfeltet spres fra Norden til EU og andre europeiske land (Holst, Skjeie og Teigen 2019).

Jeg skal til slutt returnere til Carol Pateman – og #metoo. Da Pateman skrev sine mest toneangivende feministiske arbeider var hun dypt inspirert av radikalfeminisme og patriarkatteori: Samfunnsordenen hviler, mente hun, på en underliggende patriarkalsk kjønnskontrakt – *the sexual contract* – som sikrer menns makt over kvinner, strukturelt og kulturelt, og, grovt sagt, overalt (Pateman 1988). Vi er mange som gjennom årenes løp har kritisert patriarkatteori i mer eller mindre skarpe ordelag. Hva vi har sett gjennom #metoo, er imidlertid en slags spontan oppblomstring nedenfra av radikalfeminisme og en renessanse for en oppfatning av samfunnet som, når det kommer til stykke, fortsatt ganske gjennomgripende patriarkalsk.³ Historiene har i overveiende grad dreid seg om hvordan menn med makt undertrykker og utnytter, og hvordan kvinner undertrykkes og utnyttes.

Omfanget av disse fortellingene, det graverende i krenkelsene mange forteller at de har vært utsatt for, at dette tilsynelatende har passert under radaren, også i land som topper alle likestillingsstatistikker, og at vi, heller ikke her, har et apparat på plass til å håndtere det som kommer opp når det først blir avdekket; alt dette bør gjøre inntrykk. Det har i hvert fall gjort inntrykk på meg, og jeg er ikke uten forståelse hvis overbeviste radikalfeminister nå sier «hva var det vi sa». For meg er #metoo en påminnelse om at vi for å forstå og forklare hva som skjer i samfunnet, fortsatt trenger teorier om hvorfor de som kategoriseres som kvinner og det som kategoriseres som kvinnelig stadig vekker rangeres lavere enn menn og det mannlige, og om hvilke utslag slike kategoriseringer får. Dette har igjen gjort meg mer interessert både i pågående diskusjoner for eksempel om «patriarkat»,⁴ og i bidrag om kjønn, seksualitet og makt fra lenger tilbake.⁵

Når dette er sagt, kan representanter for andre feminisme-varianter enn radikalfeminismen også med en viss rett si «hva var det vi sa» i kjølvannet av #metoo, litt avhengig av hvordan begivenhetenes gang beskrives og hva som vektlegges. Poststrukturalistisk orienterte feminister kan for eksempel fremheve #metoo som et eksempel på hvordan diskursive skifter påvirker problemforståelse og politisk mobilisering. Nymarxistiske feminister vil mene de igjen får bekreftet at urett og krenkelser ofte kan knyttes til over- og underordning i arbeidsrelasjoner. Liberalfeminister kan fremholde hvordan #metoo avdekket en mangelfull rettslig beskyttelse av vesentlige frihetsrettigheter. Sist, men ikke minst, vil en sosialdemokrat som Hernes kunne vektlegge hvordan #metoo har endret seg fra å være en bevegelse som mobiliserer og påvirker opinionen, til en bevegelse som setter preg på den institusjonaliserte politikken. I juni 2019 banket Stortinget igjennom forslaget om å gi Diskrimineringsnemnda myndighet til å håndheve forbudet mot seksuell trakassering i likestillings- og diskrimineringsloven. Da Skjeie-utvalget foreslo det samme – før #metoo – la regjeringen forslaget i skuffen. Dette, vil Hernes kunne si, er fullstendig i tråd med hennes teori om hvordan likestillingspolitikken «ovenfra» i sosialdemokratiet utløses av kjønnspolitiske bevegelser «nedenfra».⁶

Jeg tenker jo heller ikke at vi nå, på grunn av #metoo, plutselig må omfavne universelle og statiske teorier om «patriarkat» og «kjønnsmakt» av den gamle sorten. Vi trenger, nå som før, tilnærminger til kjønnede mønstre og hierarkier som kan fange inn både endringer i kjønnsrelasjoner, variasjon mellom organisasjoner og kontekster når det gjelder hva kjønn betyr og hvordan kjønn arter seg, og hvordan kjønn spiller sammen med andre hierarkiserende dimensjoner som klasse, etnisitet og seksualitet. #metoo har i grunnen heller ikke gjort meg mindre kritisk til radikalfeministisk standpunktteori, og denne teoriens ideer om en «partisk» vitenskap med utgangspunkt i «kvinnens situasjon»,⁷ eller radikalfeministers standardkritikk av den liberale rettsstaten (se for eksempel MacKinnon 1989). Snarere tenker jeg at #metoo, og kontroversene rundt #metoo, bare styrker behovet for videre uhildet forskning om seksuell trakassering og vold, for å kartlegge omfang, art og årsaker. Og snarere enn

radikalfeministisk anti-liberalisme trengs, nå som før, en videreutvikling og implementering av liberale rettsprinsipper slik at de reelt sett, og ikke bare i teorien, omfatter alle personer, ofre som utpekte overgripere, og uavhengig av kjønn og andre kategorier. Graden av beskyttelse mot urett og overgrep skal selvsagt ikke avhenge av posisjon og gruppetilhørighet.

Vi har da også etter hvert fått flere historier, men også diskusjoner i kjølvannet av #metoo som ikke glir så friksjonsfritt i hop med det radikalfeministiske rammeverket (se også Slette-land og Helseth 2018). Det er alt i alt bra. Mangfoldet av beretninger måtte være større enn det først så ut. Virkeligheten kan være gjenstridig og forutsigbar, men er aldri i ett og alt i tråd med enkle modeller. Vi trenger analyser av beretningene, og hendelsene beretningene springer ut av, som fanger opp gamle og nye kjønns-hierarkier der de virker, men også det sammensatte og varierte ved kjønnsrelasjoner, makt og seksualitet, inkludert «kvinnevennlige» utviklingstrekk i politikk og samfunn. Med andre ord: Vi trenger fortsatt Pateman – men må aldri glemme Hernes.

Kommentaren er en bearbejdet versjon av et innlegg holdt på seminaret «Banebryteren Helga Hernes 80 år: Akademiker, politiker og diplomat», PRIO, 19. januar 2018.

Noter

- 1 Enda en viktig utredning, fra Ekspertutvalget for kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner ledet av Camilla Stoltenberg (NOU 2019: 3), ble levert ette at jeg laget dette innlegget.
- 2 Se for eksempel Lederskapsundersøkelsen 2015. Dokumentasjonsrapport. Notater 2017/17. Statistisk Sentralbyrå.
- 3 Se også Slette-land (2018) om patriarkatbegrepets gjenkomst i #metoo-debatten.
- 4 Jeg skrev nylig en omtale av en interessant utveksling om dette mellom Nancy Fraser og Rahel Jaeggi (Holst 2019).
- 5 Inkludert pionéararbeider på norsk om seksuell trakassering, se for eksempel Brantsæter og Widerberg (1992).
- 6 Men da må «sosialdemokratiet» mer ses på som en regimebeskrivelse enn knyttes til bestemte politiske partier. Det var, som kjent, en rødgrønn regjering som la bort Skjeie-utvalgets forslag.
- 7 Crasnow (2018) har nylig formulert et interessant forsvar av en variant av feministisk standpunktteori. Denne varianten har imidlertid lite til felles med radikalfeministisk standpunktteori som den klassisk er formulert av skikkelser som Sandra Harding og Nancy Hartsock.

Litteratur

- Brantsæter, Marianne C. og Karin Widerberg (red.) 1992. *Sex i arbeid(et) i Norge*. Oslo: Tiden.
- Crasnow, Sharon 2014. «Feminist Standpoint Theory». I: Nancy Cartwright og Eleonora Montuschi (red.): *Philosophy of Social Science*. New York: Oxford University Press.
- Engelstad, Fredrik, Cathrine Holst og Gunnar C. Aakvaag 2018. *Democratic State and Democratic Society. Institutional Change in The Nordic Model*. Berlin: De Gruyter.
- Hernes, Helga 1987. *Welfare state and woman power: essays in state feminism*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hernes, Helga 2013. «Fra stemmeretten til dagens likestillingspolitikk», *Nytt Norsk Tidsskrift* 30 (4): 377-385.
- Holst, Cathrine 2002. «Statsfeminismens moralske grammatikk». I: Cathrine Holst (red.): *Kjønnsrettferdighet: utfordringer for feministisk politikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Holst, Cathrine 2018. «Scandinavian Feminism and Gender Partnership». I: Nina Witoszek og Atle Midttun (red.): *Sustainable Modernity. The Nordic Model and Beyond*. London: Routledge.

- Holst, Cathrine 2019. «Kritikk uten politikk». Anmeldelse av *Capitalism* (2018) av Nancy Fraser og Rahel Jaeggi, *Agora* 4.
- Holst, Cathrine, Hege, Skjeie og Mari Teigen 2019. *Europeisering av nordisk likestillingspolitikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Ketscher, Kirsten 2019. «Uden titel. Diskriminering? Nej tak!». I: Cathrine Holst, Hege Skjeie og Marie Teigen (red.): *Europeisering av nordisk likestillingspolitikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- MacKinnon, Catharine K. 1989. *Toward a Feminist Theory of the State*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- NOU 2008:6. *Kjønn og Lønn – Fakta, analyser og virkemidler for likelønn*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- NOU 2011:18. *Struktur for likestilling*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- NOU 2012:15. *Politikk for likestilling*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- NOU 2017:6. *Offentlig støtte til barnefamiliene*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- NOU 2019:3. *Nye sjanser – bedre læring – Kjønnforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp*. Kunnskapsdepartementet.
- Nussbaum, Martha 1990. «Aristotelian Social Democracy». I: R. Bruce Douglass, Gerald M. Mara og Henry S. Richardson: *Liberalism and the Good*. New York: Routledge.
- Nussbaum, Martha 2011. «Perfectionist Liberalism and Political Liberalism», *Philosophy & Public Affairs* 39 (1): 3-45. <https://doi.org/10.1111/j.1088-4963.2011.01200.x>
- Pateman, Carol 1988. *The Sexual Contract*. Palo Alto, CA: Stanford University Press.
- Pateman, Carol 1989. *The Disorder of Women*. Cambridge: Polity Press.
- Rawls, John 1993. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Skjeie, Hege 2013. «Hva var statsfeminisme?». I: Beret Bråten og Cecilie Thun (red.): *Krysningspunkter. Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*. Oslo: Akademika.
- Sletteland, Anja 2018. «Da #metoo kom til Norge. Et ufullendt normskifte mot seksuell trakassering», *Tidsskrift for kjønnsforskning* 43 (3): 142-161. <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2018-03-02>
- Sletteland, Anja og Hannah Helseth 2018. *Det jeg skulle sagt. Håndbok mot seksuell trakassering*. Oslo: Manifest.
- Teigen, Mari 2003. *Kvotering og kontrovers: Om likestilling som politikk*. Oslo: Unipax.